

MASALCI ÖĞRETMEN SAMED BEHRENGİ

Tacim Çiçek

Samed Behrengi benim için ayrı bir yeri olan sevda ve yazın insanı. 1992 Mart'ından itibaren Damar'da yer alan Günışığı'na Mektuplar üst başlıklı yazılarımın ilkinin onunla başlamıştım. 1975 te birkaç masalını okumuş ve bir daha da ondan kopamamıştım. Onun gibi yaza bilmeyi de çok istemiştim. Aradan zaman geçtikçe ve yazma konusunda ilerleme gösterdikçe meslektaş olmamızdan dolayı belki; ben de öğrencilerime özgün masallar anlatmaya başladım Sonraları da bunları kitaplaştırdım. Çocuk kitaplarımda Behrengi bir biçim de vardır, ama bana ödül de kazandıran ve yayımlandıkları ilk yıldan beri çocuklara en çok ulaşan, halen de bir yayınevi (Özyürek) tarafından yeni yeni baskıları yapılan ikisinde onun etkisi daha çoktur. Bu kitaplarım, Elma Ağacı ile Şeftali Dede'dir.

Çocukların masalcı öğretmeni Behrengi, bugün bile özgün kitaplarıyla çok sevdiği; özellikle yoksul çocuklara masallarını anlatıyor. Ona 28 yılı çok gören zalimler çoktan toprağa karışıp unutuldu, ama o genç bir masalcı olarak birçok ülkede çocukların ellerinde birer bayrak gibi dalgalanıyor halen ve de dalgalanmaya devam edecek. Özgünlüğü, güzelliği ve de sevilirliği bana göre mesleği gereği birçok insanla tanışmış, fırsat yaratarak ülkesini dolaşmış, Azerbaycan kırsal kesiminde zengin Azeri ve Fars folklor örnekleriyle karşılaşmış ve ışılda yan gözleriyle yaşlılardan bıkmadan masallar, halk hikâyeleri ve meseller dinlemiş olmasından kaynaklandığı kadar; çocukları çok sevmesinden de kaynaklanıyor görüşümdedir...

Behrengi'nin tüm kitapları alegorik olarak da niteleniyor çoğu zaman. Onun amaçlarından biridir zaten çocuklara seslendiği gibi büyüklerle de seslenmek. Bunu birçok kitabının ilk sayfalarındaki girizgâhlardan anlıyoruz.

Yazarların, şairlerin kısacası sanat ve edebiyatla ilgilenen her insanın duyarlılığı, işçiliği kadar çağına, içinde yaşadığı topluma tanıklığı da önemlidir ve de zorunludur. İşte bu yüzden tüm Azerbaycan'ın kırsal alanını adım adım dolaşmakla kalmamış, onları dinlemiş ve sorunlarını incelemiştir. Birazdan hayatını detaylandıracağım bölümlerden de anlaşılacağı üzere İran'ın karanlık saltanat döneminin baskısı altında devrimci savaşını toplumsal içerikli kitaplarıyla sürdürmekten geri durmamıştır. Kendi insanının (Azeri) dil özgürlüğü umudunu dert edinip işlemiştir. Bu dili çok güzel kullanabildiği halde düşüncelerini daha geniş bir kesime duyurabilmek için Farsça yazmıştır. Konuşurken, masallarını anlatırken anadilini kullanan Behrengi yazıda zulmün/zalimin dilini kullanmasına karşı çıkan yoldaşlarına çabasını, bu bir ikilemiş gibi görünen durumu yani, anlatmaya çalışmıştır. Çünkü Behrengi, bir kavganın yazarıydı. Kötülüğün yerine iyiliğin, savaşın yerine barışın, yalanın yerine gerçeğin, yoksulluğun yeri ne varsıllığın, ötekileştirmenin yerine eşitliğin, zorbalığın yerine insanlığın/sevginin egemen olmasını istemiş, bunun kavgasını vermiş bir usta yazardı. İçinde yaşadığı toplumun kurtuluşu uğruna, yazdığı kitaplarla da savaşmış bir insandı. Bu yüzden de genç yaşta öldürülmüş bir sosyalistti...

Bir yazısında diyordu ki: "Çocuklara doğruyu söylemeyi öğretiyoruz. Ama çağımız, sağ gözün sol göze yalan söylediği bir çağ. Kardeş kardeşe inanmamakta... Yüreğindeki gibi söyleyeninse başı dertten kurtulamamakta..." İşte o da doğrucuydu. Başı da bu yüz den dertten kurtulmadı hiç. Halen ondan ve masallarından öğreneceğimiz çok şey var bence.

Sahi Kimdir Samet Behrengi?

O, 1939'da, Tebriz'in yoksul bir köyünde, sayısını bilmediği kadar çok kardeşinin bulunduğu bir evde doğar. Doğduğunda, annesinin yanı başında ne bir doktor ne de bir ebe vardır. Yoksuldur ailesi. Yoksulluk o günden sonra yakasını bırakmaz, yaşama gözlerini açtığı andan itibaren ve yakasından çekmez elini gepegenç öldürüldüğü an'a kadar. İlk ayakkabısına altı yaşında, ilkokula başlayacağı hafta kavuşur. Okul yoluna düştüğünde bir gözü ayakkabısında, akli da okulun önünde açacağı yeni ufuklardadır. (1997 yapımı Cennetin Çocukları filmindeki Ali ile Zehra'nın bir çift ayakkabı için yaşadıklarını anımsatmak isterim seyretmiş olanlara, çocuk Behrengi'nin ayakkabı sevincini daha iyi anlamaları için...)

İlkokulu birincilikle bitirir. Okumayı çok seven Behrengi'nin, okul hayatıyla birlikte araştıran, sorgulayan yanları da gelişir. İşçi kökenli bir aileden geldiği için yöneldiği düşünce de sosyalistlik olur. TUDEH' e (İran Komünist Partisi) olan sempatisini ve sosyalistliğini açık açık söylemekten çekinmez.

1957'de, öğretmen okulunu 18 yaşında bitirir. İran'ın en yoksul köylerin-

de öğretmenlik yapmaya gönüllü olur. Bildiği bir yaşamın içine öğretmen olarak gelmesi Behrengi için büyük bir başarıdır. Doğup büyüdüğü Azerbaycan'ın yoksul köylerine geri dönmüştür. Kendi yaşadığı o yoksul köylere, yüzleri yanık çocukların içine girip, neyi varsa onlara sunmaya hazırdır. Masal kahramanlarının yanındadır artık. Onlar, Behrengi'ye yazması için büyük bir güç verecektir. O, yoksul köy yollarına düştüğünde yine tek bir çift ayakkabısı vardır. Bu bir çift ayakkabının uçlarına baka baka, ilk ayakkabısı olduğunda duyduğu sevinci düşünerek öğretmenlik yapacağı köye ulaşır. İçinde birikenleri savurmak istencesine bir of çekerek, karşısın da ayakkabısız duran çocuklara bakar; içi sızlar. Hepsinde adeta kendisini görür. Çocuklar ve yalın bir yaşam karşısında durmaktadır, gizlisiz saklısız üstelik.

18 yaşındaki Behrengi, Azerbaycan'ın henüz elektrik girmemiş yoksul köylerinde öğretmenlik yapmaya, çocuklara okuma yazma öğretmeye başlar. Öğretmenlik yapmak için gittiği bazı köylerde; bırakın sıra, karatahta bulmayı, okul bile yoktur! Nerede boş bir mekân varsa orayı derslik yapmıştır, köylülerle imece usulü. Böylelikle çocukların eğitimini aksatmamıştır. O, zorluklardan yılmayan birisi olduğundan çözüm üretmesini de bilmiştir. Azeri çocuklarına en güzel masallarını anlatmaya başlamıştır. Masallarında derenin ötesindeki nehri, nehrin ulaştığı denizi hayal eden karabalık'; bir karga ailesiyle dost olan küçük çocuklar; karıncalarla güneşle konuşan şeftali vardır.

Düşünce dünyası her koşulda zengindir. Büyük hayalleri vardır onun. O hayallerini nasıl ki masal kahramanlarına benimsetmişse köy çocuklarına da benimsetmiştir. Yaşamın ve zorlukların karşısında yılmayı değil, tam tersine güçlü olmayı öğretmiştir. Sadece okuma yazmayı değil, zorlu hayata nasıl karşı konulması ve direnilmesi gerektiğini de kavratmıştır onlara.

En büyük hayali sosyalist bir ülkenin yaratılmasıydı ve işte bu yüzden her işinin bu kültüre hizmet etmesi için özen göstermiştir.

İran halkı o zamanlar, yani Şah yönetiminden önce İngiliz sömürgesi durumundadır. Yoksulluk alabildiğine fazladır. Buna karşı sürekli yükselen bir mücadele vardır. Halkın ayaklanması sonucu İngilizler kovulur ve onun işbirlikçisi konumunda olan Kaçar Hanedanı yıkılır. Bu mücadeleye öncülük eden mollalar, İngilizleri kovmalarına ve işbirlikçi hanedanı yıkmalarına rağmen iktidarı ellerinde tutamazlar. Yönetime kısa bir süre sonra Şah Rıza Pehlevi gelir. Ortadoğu'da ABD emperyalizminin jandarmalığını yapacak olan yeni-sömürge bir İran oluşur. Şah döneminde yaşanan baskılar ve sömürü halkın tepkisine neden olur. Bu tepkiyi duyanlardan biri de Behrengi'dir. Aydın olmanın sorumluluğunu bilen ve taşıyan masalcı yazılarında, masallarında örgütlü mücadeleyi vurgular sürekli.

İran halkı 1963 yılında kendiliğinden bir ayaklanmaya tanık olur. Bunun

sonunda Şah, katliamlara başlar. İran artık yeni bir tarihe tanıktır. Kanlı ve içinde Behrengi'nin de yaşamıyla bedelini ödeyeceği bir süreç başlamıştır. Onun masallarında kötüler de vardır elbet. Bir varmış bir yokmuşlarda, aslında uzun süre var olmayacak kötü yürekli şahlar anlatılır; hain testere balıkları, kötü büyük adamlardır. O hain testere balıkları İran'da ayaklanmada onlarca insanı katlederler. Tabi ki bu da testere balıklarının sonunu beraberrinde getirir. Testere balıklarına karşı küçük karabalıklar da silahlanırlar. Basıklar birbirini izler. 1963 katliamından sonra İran'daki Halkın Fedaileri, İran Halkının Kurtuluş Ordusu ve Halkın Ezeli İsteği örgütleri birleşerek Halkın Fedaileri Gerilla Örgütünü oluşturur. İran'da gerilla hareketi hızlanır. Ta ki İran Şahı devrilene kadar... Behrengi'nin sempati duyduğu TUDEH ise revizyonist/konformist çizgisinden kurtulamaz. Bu da doğal olarak İran'daki mücadeleyi olumsuz etkiler. TUDEH büyük gücünü radikal bir mücadeleye dönüştür/e/mediği için halkla olan bağının kopmasına ne den olur. Behrengi hem ülkesinin içinde bulunduğu yoksulluğu, eğitimi değerlendiren yazılar yazar, hem de İran ve Azerbaycan halk edebiyatından derlemeler yapar. Halk söylencelerini ve masallarını yeniden yorumlar. Bu Gelen Köroğlu'dur kitabı bu sürecin çalışmalarındandır. Köroğlu bugün herkesin bildiği bizim Köroğlu Azerilerin de Köroğlu'sudur aslında. Tüm kitaplarında ezen ve ezilenlerin yaşamı ile mücadelesi var. İran genelinde yaptığı seyahatlerde Fars ve Azeri halk kültürü üzerine incelemeler yapmıştır. Halkın dilinde dolaşan masalları, söylenceleri derlemiş, yorumlamış, yeniden yazmıştır. Derlemelelerinin yanı sıra, çocuklar için de üretmiştir. Ne var ki kimilerince çocuk öyküleri olarak görülen bu kitaplar kimilerince de İran ve dünya halklarına, çeşitli konularda öğütler veren metinlerdir. Zamanının Şah yönetimine karşı masal ve hikâyeler yazarak tavır almaya çalışmış, başkaldırmıştır.

Birkaç yıl önce köyün ağası, topraklarını parçalayıp köylülere satmış, bu verimli bağı kendine ayırtmıştı. Çünkü bu vadide işe yarayabilecek tek toprak parçası bu bağıdır. Köylülere satılan topraklarda ne su vardı, ne ağaç; kırıç yerlerdi. Buralarda olsa olsa buğday ya da arpa yetiştirilebilirdi. Bu sözlerle başlıyor Bir Şeftali Bin Şeftali kitabı. Tüm kitaplarında ezen ve ezilenlerin yaşamı ile mücadelesi vardır. Bir Şeftali Bin Şeftalide kurak bir topraktaki şeftalinin hikâyesini anlatır görünse de oradaki insanların yaşamını anlatmaktadır aslında. Ağaların, beylerin köylülere nasıl bir yaşam dayattığını aktarır. Bu yanı sıra küçüklere gibi görünse de büyüklere de anlatır masallarını Behrengi. İşte İran'daki baskı yönetimi bu büyük masalcıyı, masallarını kendi geleceği için tehlikeli gördüğünden katletmiştir demek yanlış değildir.

Uzun yollara çıkan küçük karabalık nasıl yeni yerleri keşfetmek istediye Behrengi de istemiştir. Örgütlü olmanın olmazsa olmaz olduğunu anlattı yaşadığı sürece. Çok uzun yaşamadı. Aldılar yaşamını gencecik çağında, daha

başka güzel kitaplara imza koymasın diye. Yine de o kısacık yaşamına onlarca ve de üstelik birbirinden güzel mi güzel kitap sığdırabilen nadir yazarlardandır. Ulduz ve Kargalar, (Behrengî'nin ilk çocuk kitabıdır. Dostlarından birinin üvey çocuğunun yaşamından esinlenerek yazmıştır. Bu kitabın görüldüğü ilgi onu başka kitaplar yazmaya teşvik etmiştir. Bu kitap 1345/1966'da Tebriz'de basılmıştır.) Ulduz ve Konuşan Bebek, Kel Güvercinci, (Behrengî'nin çocuk edebiyatı hakkındaki bir makalesi ile 12 hi kâyesi Kissehâ-yi Behreng (Behreng Masalları 3. baskı, Tahran 2536/1977) ve beş masal ile beş derleme halk masalı Telhûn adıyla yayımlanmıştır (Tahran 1349/1970). Telhûn Kız, Deli Dumrul, Sevgi Masalı, Bir Şeftali Bin Şeftali, Bu Gelen Koroğlu'dur, Püsküllü Deve, Küçük Karabalık, Pancarcı Çocuk, Ah Masalı ve Bir Vardı Bir Yoktu birçok ülkede yayınlanmış ki taplarıdır. Ayrıca Küçük Karabalık dünyada tanınmasını sağlamıştır. Behrengi, İtalya'nın Bologna Kitap Fuarında En iyi çocuk kitabı yazarı seçilmiş ve ismi dünyaya Bulumi Altın Ödülü ile yayılmıştır. Çekoslovakya'da da ödül alan Küçük Karabalık'ı (Mâhi-yi siyâh-i kuçulu) ressam ve karikatürist Mehmet Sönmez resimlemiştir. Bu kitap uluslararası fuarlarda iki onur madalyası da almıştır. İran'da da 1968 yılında Çocuk Kitapları Şurası (Şûrâ-yi kitâb-i kûdek) tarafından yılın kitabı seçilmiştir. Başka kitapları da vardır Behrengî'nin. İnceleme, gözlem ve makale dalındadır bunlar: İran Eğitim Sorunlarına İlişkin Bir İnceleme (Kondukâv der mesâil-i terbiyetî-yi İran); Azerbaycan Dili ve Folkloru (Folklor u zebân-i Âzerbaycan); Makaleler Mecmuası (Mecmû'a-yi makâlehâ); Bihrûz-i Dihkânî ile birlikte hazırladığı ve çevirisi de içinde sunulan Azerbaycan Masalları (Efsânehâ-yi Âzerbaycan, iki cilt bir arada; Birinci baskı Tahran 1354 şemsî/1975; dördüncü baskı Tahran 1357/1978), Tapmacalar ve Koşmacalar (Tebriz 1345/1966).

Behrengi, Küçük Karabalık gibi düşündüğü ve hayaliyle yaşadığı dünyayı kurmak istediği için ve masallarındaki kötü adamın kendisine benzediğini düşünen İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevî'nin ajanlarınca 1968'in sonbaharında Aras Irmağında boğulmuştur. (Okulların açık ve mevsimin sonbahar olması, üstelik de erken mi erken bir saatte, çalıştığı köy okulundan oldukça uzaktaki ırmakta ve çok iyi yüzme bildiği halde boğulmuş olmasına sevenleri de tanıyanları da hiç mi hiç inanmamıştı.) Tıpkı söylediği gibi: Ölümünden kaçamayacağını anladığımda artık gözümde önemini yitirir o, önemsiz olur. Önemli olan benim yaşamımın ya da benim ölümümün başkalarını nasıl etkileyeceğidir.

O zaman olduğu gibi, (Şah döneminde bazı kitaplarına basım izni alınabilmesi dışında) Behrengî'nin kitapları bugün de İran' da yasak. Bir dönem ülkemizde Tahdide Tabidir damgasıyla piyasaya sürülen kitapları okul çocuklarından uzak tutulmaya çalışılmıştı. Bugünün İran'ında bu damga ile

bile olsa piyasada bulunmuyor/muş. (ama Tahran'a gitmiş bir arkadaşım-
dan öğrendim göre el altından satın alınabiliyormuş.)

Bir Küçük Karabalıktı Samet Behrengi.

Sevdasına tutulduğu yeryüzü cennetini kurma ve gerçeğe ulaşma tutku-
su sonu oldu.

Sabahın bu erken saatinde nereye gideceksin yavrum?

'Bu derenin bittiği yeri merak ediyorum' diye karşılık verdi. 'Ah anne,
bu soru beni aylardır düşündürüyor. Derenin nerede bittiğini öğrenmem ge-
rek. Bugüne kadar bu soruya bir karşılık bulamadım. Geceleri gözümde uyku
girmiyor. Sürekli bunu düşünüyorum. Kararı mı verdim anne, gidip derenin
nerede bittiğini öğreneceğim. Orada neler var, başka yerlerde neler var, gör-
mek bilmek istiyorum.'

Behrengi'nin yazdıkları masal da olsa gerçek yaşamdan hiçbir zaman
koparmıyor bizi. Yaşamın gerçekliği sert bir tokat gibi çarpıyor yüzümüze.
Masal dilini ustaca kullanan büyük bir masalcıdır o. Ve yazdıklarıyla zulme/
zalime karşı hep genç kalacak olan bir Peter Pan...